

ТМ	Г. XXX	Бр. 2	Стр. 335 - 341	Ниш	април - јун	2006.
----	--------	-------	----------------	-----	-------------	-------

Осврт
Примљено: 22.02.2006.

Светозар Ливада
Пореч
Република Хрватска

СКУЛПТОР ПО НАЦИОНАЛИТЕТУ

Сваки спомен на Војина Бакића доживљавам болно до ридања. Јер, поуздано знам да у нас нема већег модерног скулптора ни трагичније личности. Његов биолошки сат је насилно помјерен. Наше последње виђење било је тако потресно да га не могу избрисати из сјећања. Пред смрт сам га посјетио с наканом да га тјешим, а он ме обасуо бујицама питања. Који сам ја то злочин направио, пита он у грчу физичког и душевног бола, да нису поштедили ни постоља мојих споменика? Је ли се то вратила НДХ? Остали смо само Сека и ја, па што ме нису прогнали, и поново: "Гдје је та моја кривња да споменици трпе?". Која је то несрећа да се овдје не зна да су дјела умјетника они сами њихова дјеца, њихови осјећаји, њихова енергија и све што о себи знају и свијету покази желе? Тим бујицама питања и ридањем потресао ме да сам био онеспособљен да се аутом вратим, него сам се вратио пјешке. Нагнао ми несаницу. Јер, доиста је око нас био пакао. Људе су прогонили, масакрирали, умјетничка дјела разарали, књиге спаљивали и то све у име ново настајуће државе и новог поретка.

Опслуживао сам Војина Бакића скоро код свих јавних пластика које је поставио као архивиста Архива за историју радничког покрета. Шапирографирао бројне материјале о догађајима на мјестима будућих споменика о карактеристикама топонима. Одлазио у Љубљану и микрофилмовао документе које сам му стављао на располагање. Набавио сам му чак и микрочитач. Доводио му најбоље рецитаторе да му читају пјесме Змаја Јове Јовановића док је радио скице споменика. Бирао му маркантна мјеста из породичног живота Маркса и Енгелса. Посматрао његов стваралачки грч код клесања, вајања, прављења скица, цртежа, код моделирања и касније полирања фигура. Провео сам дане и ноћи с њим и с мојим професором цртања из гимназије Фрањом Баће, Јуром Каштеланом и Весном Парун у Бакићевом и Баћином заједничком атељеу. Каштелан нас је, ако нас је било више, својом "Веспом" развозио с неизбјежном гитаром као сталним пратиоцем.

Из Бакићевог живота знао сам многобројне детаље и све финесе трагизма. Нажалост, он објаву монографије о свом животу и дјелу није доживио. Захвалан сам на упорности Тонка Маројевића и мог школског друга Душана Матића што су све учинили скоро у немогућим условима да до изласка монографије дође. Душан Матић наставља и даље да трага за чињеницама из живота и рада те судбини Бакићевих дјела. Велика му хвала! Уна-

точ бриљантне оцјене његовог рада од Тонка Маројевића "Прилози за монографију Војина Бакића" већ 3 године чекају објаву.

Но, пођимо редом, темељећи на чињеницама из нових прилога које је сабрао Душан Матић. Војин Бакић рођен је 05. 06. 1915. у угледној трговачкој српској обитељи у Бјеловару, а умро је 18. 12. 1992. Нисам примијетио да је овом великану наше скулптуре игдје обиљежен 90 годишњи јубилеј. И то ме понукало да ово пишем. Па, како и да буде писано кад му је трагизам обиљежен трагиком колективне кривње да припада "реметиљачком фактору". Обично је знао говорити за себе "ја сам одасвуда". Његов отац Константин-Коста рођен је у Бјеловару 16. 05. 1882. гдје је завршио основну школу и гимназију. А касније је студирао архитектуру у Минхену. Умро је Сушаку 1925. Војинова мајка Јелена, удана Бакић, рођена је у Бакру 04. 01. 1889. Она је рођена као Јосипа Фулвија Катарина Сцхнаутз у поморској бродовласничкој обитељи, а умрла је 27. 01. 1971. у Загребу. Завршила је поморску академију у Бакру, али никада није пловила. Њезин отац Nihilasint Schnautz потјече из поморске обитељи Schnautz из Шведске. А његова мајка Katarina Burdacs потјече из богате мађарско словачке племићке обитељи. Како видите, с правом је говорио да је одасвуда.

Војини родитељи имали су 6-теро дјеце, 5 синова: Александар (Ацо), Милан (Баја), Војин, Никола (Ник) и Слободан (Чачко) и кћерку Душанку (Секу). Завршио је Српску основну школу и Државну реалну гимназију у Бјеловару. Матурирао је 1933. у Бјеловару, уписао је школске године право у Загребу, према националу (докуменат за обављен упис). На Академију ликовне умјетности уписао се 1934, а дипломирао је 1938.

Прву изложбу, дакле, први контакт с јавношћу, имао је као гимназијалац, пред матуру 1933. у Бјеловару, у просторијама књижаре Иберал и Бурић. У Бјеловару је упознао будућу жену Ljubicu-Ljubu Schneider. С Љубом се оженио 1942. и убрзо добио сина Зорана 03. 11. 1942.

У јуну 1941. усташе су ухапсиле 4 брата: Александра, Милана, Николу и Слободана. Ухапсили су их дојучерашњи другови, колеге, пријатељи из школских клупа, забава, с ногометних игралишта. Одведени су у логор "Даница" код Копривнице. Из логора "Даница" одведени су у вагонима за стоку у Госпић, па у логор "Јадовно" гдје су убијени и бачени у јаме-бездани. Кад сам радио фактографију за логор "Јадовно" наговарао сам га да пођемо заједно. Био је категоричан: "Никад, мени би тамо срце препукло!". Познавајући га, доиста вјерујем да је отишао у "Јадовно" да би "свиснуо од јада". Био је и сувише преосјетљив. Сузних очију знао је онако за себе говорити: "Па, како су могли убити невинне, мирне, часне и тако лијепе младиће". Доиста су у породици сви били лијепи, спортски типови.

Кућу у Бјеловару усташе су опљачкале, однесено је дотадашње Војино стваралаштво, стотине цртежа, скица, фотографија, скулптура, а много тога је и уништено. Остао је само један цртеж торза у боји који блиједи због слабе структуре материје. Породично наслеђе је нестало. Губитак браће, зарађе породичног гнијезда није ни прва ни последња трагедија које ће му се дешавати. Често ми је говорио да је био под теретом тога губитка да је мислио да не може преживјети. Нажалост, није знао који трагизми тек слиједе. Воју су, како га сестра обичавала звати, усташе ухапсиле једне вечери јула мјесеца 1941. при повратку у загребачки стан у Михановићевој улици. Био је затворен на Тргу "Н", садашњем Тргу жртава фашизма. Из затвора је

пуштен на писмену гаранцију његовог професора, познатог кипара и учитеља многих Франа Кршинића. Тај великан и, понављам, учитељ многих наших великана скулптуре, очито је знао за Бакићеву даровитост и наслућивао његову револуционарну иновативност. Иако је било ризично, заложио је свој ауторитет у трагичним временима побијених преко 340 хиљада Срба у НДХ, да спаси једног који ће покушати да својим споменицима ода почаст многим знаним и незнаним невиним жртвама.

Након изласка из затвора, захваљујући Франу Кршинићу, запослио се у старом Загребачком велесајму, склонио се од усташких очију. Живио је од крпања и поправљања модела разних животиња. Касније је прешао на Агрономски факултет који је имао властиту фарму. Ту је имао времена да студира анатомију животиња. Израђивао је разне моделе животиња, од које неке и сада служе за обучавање студената. Управо ту је настао његов чувени "Бик", скулптура која ће преокренути његову стваралачку енергију и усмјерити на нове вертикале. Она ће га лансирати у свијет. Но, о томе ћемо нешто касније.

Одбио је да служи у поглавничковој војсци, па је живио неку вријеме као војни бјегунац у НДХ. Одбијање послушност-дезертерства плаћало се главом. Мало се кретао по граду, а служио се лажном исказницом на име Иван Стилиновић.

У атмосфери изолације, према Тонку Маројевићу, није се могао ослободити страха и пријетњи од злочиначког режима. То, као и неизвјесност што га чека сутра, није, дакако, погодовало слободнијем и пунијем развоју његових стваралачких потенцијала у раздобљу од 1941-1945.

Године 1951. (26. 11.) трагично је изгубио супругу Љубу, оставши сам с осмогодишњим сином.

Након трогодишњег рада 1950-1953, израдио је двије студије споменика Марксу и Енгелсу за истоимени трг у Београду. Било је предвиђено да се споменик изради из јабланичког гранита, висок 7 м. Жири у саставу Милан В. Богдановић, Мирослав Крлежа и Јосип Видмар, тада познати, угледни, моћни и врло утјецајни умјетници, штурим је саопћењем, уз жалосно, а према Милану Прелогу, и помало нестручно образложење, одбио обадвије Бакићеве варијанте у октобру 1953. Дакле, потезом пера обезвријеђен је трогодишњи студијски кипаров рад, трагање за нечим новим, новим облицима. Тешко је разумјети немио обрачун с умјетником, јер није слиједио соцреализам. Није одобран раскид с традицијом. Кипар је био визионар, ишао је испред времена. Осјетио је на својим леђима што се с храбрим личностима и умјетницима догађа.

Према писању Вјесника од 28. 01. 1956. у атељеу В. Бакића у улици Ивана Горана Ковачића 13 избио је пожар око 00:45 сати, између 27. и 28. јануара 1956. Био је то простор у бившем атељеу Ивана Мештровића, који је био дугачак 30, а висок 16 м. Унутрашња страна атељеа била је обложена боровином с десетак просторија и неколико помоћних с двије велике пећи које су гријале просторије. Војо је добио три просторије са санитарима.

Од зграде, од љепотице, од умјетничког богатства, остала је пустош, темељи, два стршећа димњака. Нестало је у пожару неколико Бакићевих споменика у гипсу: Маркс и Енгелс, Змај Јова Јовановић, ни од 10 м високог "Ваљевца" није остало ништа и све сликарско стваралаштво Фране Баће. Силину пожара није издржао ни јабланички гранит припремљен за клесање

споменика Змај Јови Јовановићу, који је наручила Матица Српска из Новог Сада. О пожару свашта се нагађало.

Војин пријатељ Ото Шолц, књижевник, извукао је из хрпе са згаришта гдје је била библиотека, неоштећену књигу пјесама Gracie Federica Logse. Иако несретан и жалостан због свега што је снашло пријатеља, није заборавио шпањолског пјесника, уз коментар "чему није одолио гранит, одолио је Logsa". Logsi су убили шпањолски франкисти 1936. у Гранади, у 38-ој години живота.

Изгубио је Војо библиотеку, мапе са стотинама цртежа, фотографија, слика, докумената, студија за споменике, преко стотину скулптура, чак и оно што није било уништено или покрадено у родној кући и Бјеловару 1941. "Изгубљено је цијело једно стваралаштво", каже Т. Маројевић.

Због боровине којом је била обложена грађевина, ватра се брзо ширила, тако да Војо није могао изнијети ни особне ствари, документе, новац и сл. На крају, зграда је била у власништву УЛУХ-а, неосигурана, па се није могла добити никаква одштета.

Војо је, према казивању пријатеља, био у шоку, несретан, тужан, а требало је наставити с радом, преживјети трагедију, ни прву ни последњу у његовом животу. Баће ми је говорио: "Бојим се за њега да не изврши убиство од очаја". Водио сам га на три дана послје тога Предрагу Ваничком, који му је посредовао с бројним текстовима Маркса и Енгелса у Горски Котар, а издржао је само један дан. Доиста је био очајан. Остао је без атељеа и крова над главом усред зиме, а преузете обавезе су притискале. Купио је стару, неприкладну мртвачницу за атеље у Роковој 10.

Године 1971. изгубио је мајку Јелену.

Године 1983. појављују се први знаци злоћудне болести, која ће довести до смрти.

Године 1989. (10. 02.) изгубио је сестру Секу, која је послје мајчине смрти на одређен начин била стожер цијеле обитељи. Били су упућени једно на друго. Дневно су били заједно, Сека му је водила домаћинство. Губитак сестре је био болан, па не чуди изјава "Сада је све готово".

Озбиљне здравствене сметње, почетак интензивног лијечења.

Године 1992. (30. 01.) трагично је изгубио сина Зорана. За бадава се не каже да је Бакић "људски трагичар". Ради нагласка понављам, Бакић је умро 18. 12. 1992, неоплакан, нисам примијетио да је игдје назначена годишњица његове смрти.

Знао је Војо за рушење споменика у Бјеловару и Гудовцу, непосредно послје тога барбарског чина. Обавијестила га је Мица Макар, директорица Градског музеја у Бјеловару и пријатељица обитељи Бакић. Питао се стално, више за себе, је ли могуће да му се и то догодило. Објашњења није било, јер како објаснити то дивљаштво.

У то доба доиста је било тешко бити Србином свакога, па и оног који "је одасвуда", који је свјетско име, јер га се трпало у колективитет и његову кривњу.

Наглашавам, није занемаривање великана у нас од данас, него од неко давно јучер, Крлежин цинизам хрватске културе није без разлога. О Мештровићу данас нема ни једне суставне монографије, о њему само чујемо понешто преко породичних скандала. О Јосипу Брозу знамо само несувисле панегирике или бласфемичне објезде. Али, немамо ни једне домаће

суставне монографије. Никола Тесла, неимар цивилизације, нема право на давно постављени музеј у завичају. А Штросмајера су због југославенства назвали "Штроца". Итд.

У то немило вријеме учестали су и анонимни телефонски позиви с много погрдних ријечи и пријетњом.

Уништени споменици Војина Бакића од 1990-1995.

"Бјеловарац", бронца, Бјеловар, поклон родном граду с одавањем почести трагичном обитељском гнијезду. Миниран 1991. Остала је шака једне руке и глава, а остали дијелови завршили су у љеваоници "Тонко Винковић" у Бјеловару.

"Гудовчан" или "Пред стрељање", бронца, село Гудовац крај Бјеловара. Миниран 1991, истаљен.

Споменик "Побједи народа Славоније", нехрђајући челик, село Каменска, на раскршћу путова Сл. Пожега, Пакрац, Воћин. Миниран 21. 02. 1991. Дијелови употребљени за израду посуђа. За ово ремек дјело Војина Бакића, Тонко Маројевић пише да је ремек дјело хрватске и европске модерне умјетности.

"Споменик билогорским партизанима", бронца, село Бачковица, неколико километара од Бјеловара. Брончани партизан је миниран и истаљен 1991.

"Споменик палим борцима", бронца, испред школе у Чазми, срушен и уништен 1991.

Спомен-парк Дотршчина, крај Загреба, у Долини гробова постављено је 6-7 Бакићевих скулптура од нехрђајућег челика и кубуси, кристали од црног мрамора, различитих облика, расутих по простору. Аутор је размјештај кристала замислио као разговор у природи. Читав простор покривен је бршљаном не би ли жртве спокојније биле. Све је разбацано, покрадено, уништено.

Испред Градске књижнице "Иван Горан Ковачић" у Карловцу постављена су попрсја Људевита Јонке, славист, Силвије Страхимира Крањчевића, пјесника и Ивана Горана Ковачића, пјесника. Само је попрсје Ивана Горана Ковачића уништено (изрезано на комаде) у ноћи од 16. на 17. српња 2004.

Оштећени споменици и скинуте спомен плоче

Споменик на Петровој гори, армирани бетон и нехрђајући челик. Споменик је девастиран, однесене су многе плоче.

Споменик, нехрђајући челик, на платоу испред улаза у "Спомен парк" Дотршчина, унакажен разним фашистичким знаковима.

Скинута је спомен плоча "Браћи Бакић" с обитељске куће у Бјеловару.

Скинут натпис с обитељске гробнице на гробљу Св. Андрија у Бјеловару.

Промјењен је назив Улице "Браћа Бакић" у Бјеловару.

Скинута брончана биста Јосип Броз Тито у Великом Тројству. Похрањена у Градском музеју Бјеловар.

Обнова споменика

На иницијативу др. сц. Сњешке Кнежевић, академика Тонка Маројевића и Душана Матића, уз потпис 68 угледника, међу којима и председника Републике Стјепана Месића, започете су радње за обнову Бакићевог "Бјеловарца". Радови ће се обавити уз ангажман и финансијску потпору жупаније Бјеловарско-билогорске и града Бјеловара, те Министарства културе. Сумњам да ће икада бити обновљени остали. Због чињенице да се ради о свјетски признатом великану скулпторске фигурације, одлучио сам да покренем тужбу за један конкретни случај. Наиме, највећи Бакићев споменик, "Споменик побједи народа Славоније Каменска", рушење споменика наредио је генерал Миљенко Црњац командант 123 бригаде ХВ-а. Споменик је миниран 21. 02. 1992. Новинарка Весна Милковић у чланку од 19. 03. 1992. о споменику пише "да није могао издржати налет вјетра". Према одговору из Државног хидрометеоролошког завода, Загреб, Грич 3, пише: "У том проматраном раздобљу нису забиљежене појаве туче, грмљавине и јаког до олујног вјетра". Дакле, није било ни "дашка" вјетра, што се оно у народу каже. Весна Кусин, ликовни критичар, у *Вјеснику* од 20. 12. 1992. тек успутно поводом смрти Војина Бакића истиче да су "споменик срушили четници". "Сјај и биједа" хрватске пропаганде не смију што се бар споменика тиче остати некажњени, јер је "хрватски Херострат" познат – генерал Миљенко Црњац. Добио сам обећање да ће адвокати без граница преузети случај кад ми покренемо потребне радње, јер дјела Војина Бакића припадају свјетској културној баштини као опће добро. Дакле, хрватски талибани, њихови спонзори, налогодавци постат ће предметом наше судске и међународне арбитраже. Јер, до сад, држава устрајава на не кажњеном "брисању меморије" рушењем преко 3.000 споменика антифашизму и стотинама тисућа спаљених књига. Такав културоцит, а некажњен, не познаје ни један еуропски народ у својој средини.

Тко је био Војин Бакић као умјетник

Доиста нисам стручњак да оцјењујем умјетнички рад Војина Бакића и његов значај за хрватску културу. Због тога се обраћам стајалишту мјеродавног Бранка Силађина, који је на изванредан начин према ТВ календару од 18. 12. 2000. дао кратку бриљантну оцјену његовог стваралаштва. Ево те оцјене како слиједи: "У Загребу, 18. 12. 1992, умро је Војин Бакић, хрватски кипар и пионир геометријске апстракције. У нашу умјетност увео је ново схваћање и ослободио је свега конвенционалног и науком заданог. Био је темпераментан, склон експерименту, ризику, храбрости. Изгубио је цијелу обитељ. Браћа су му у рату стријељана, супруга трагично страдала, син умро од тешке болести, атеље му је изгорио, а с њим нестао и Бакићев 20-о годишњи рад.

Тај чудесни кипар направио је храбар пријелаз из фигуративног у нефигуративно. Традиционална кипарска форма није га задовољавала. Завршио је Академију ликовних умјетности и специјални течај код Кршинића, врло брзо почео прочишћавати форму и сажимати облике до максимума. Половицом прошлог стољећа створио је познату скулптуру *Бика* која је на самој граници фигуративног. *Бик* је отишао на биенале у Венецију и с још

десетак дијела изазвао велико занимање међународних стручњака за тадашњу хрватску умјетност.

Важан заокрет у својим кипарским тежњама Бакић је направио почетком 60-тих, кад је напустио чврсте и снажне 'биковске' волумене и прешао на 'испражњене' облике, фолије, љуске или – кипарске негативе. Те развијене површине зрцалних форми почетак су прагматичких начела геометријске апстракције, а изведене су у нехрђајућем челику, а постат ће Бакићев заштитни знак.

Велика Бакићева стваралачка снага потврђивала се у наруџбама за споменике, те у низу изложби самосталних и групних, у земљи и свијету. Дјела му се налазе у истакнутим свјетским музејима, галеријама и приватним збиркама, али монографију за живота није доживио."

Према изложеном цитату, очито је видљиво да је Бакић био изванредна величина, иноватор умјетности, да је обиљежио епоху, да је уградио своје стваралаштво у нашу културу и истовремено постао истинским грађанином свијета, неимаром опћег културног добра, а хрватски талибани наслупали су и на његов голи живот пореметивши му биолошки сад и разоривши сва његова дјела још за живота и то само зато што је био антифашиста и Србин по етничком поријеклу. А поуздано знам и понављам по националном осјећају био је скулптор и само скулптор.

Закључујем, ни већег умјетника ни већег трагичара од Бакића. Имао је проклетство трагичне и богате биографије.

Све изнесене чињенице ме просто силе и бесрамни однос према њему, а и осталим великанима наше културе, да покренем тужбену сатисфакцију да се бешћутни осјећаји санкционирају и да барбери и херострати сиђу са пиједестала некажњених злочинаца. Па Црњац, којег ли цинизма, јавља се као будући предавач о Домовинском рату у одгоју младежи. Очито с намјером као "Херострат" да демонстрира ученицима како се руше и највећи споменици! Због те чињенице, очекујем одговарајући рефлекс наше умјетничке, правне, културне, а и моралне јавности, али и међународну арбитражу. Држава се не може конституирати на повијесно некажњеном злочину. То ћу понављати док постојим. А у овом конкретном случају познат је злочинац и злочин који не застаријева. Сада доиста правосуђе нема одступнице – починитељ непознат, јер тако велики број несталих вредноста опћег добра очито доказује да држава стоји иза тог циљаног злочина. Авај! Којег ли бешчашћа за нашу културу и морал!